

۱۳۷۹ / ۹ / ۲۰

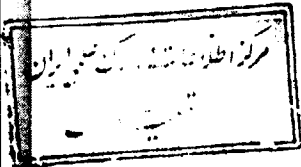

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

بخش علوم تربیتی

پایان نامه برای تکمیل دوره کارشناسی ارشد

011247

موضوع:

ارزشیابی میزان درک دانش آموزان از مفاهیم عرفانی

کتابهای ادبیات فارسی دوره دبیرستان

مؤلف:

سیماسامپور

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر نعمت‌الله موسی‌پور

شماره رپور ۵۸

(ب)

۳۴۰۲۴

بسمه تعالی

این پایان نامه

به عنوان یکی از شرایط احراز درجه کارشناسی ارشد

به

بخش علوم تربیتی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچ گونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مزبور شناخته نمی شود.

امضاء

نام و نام خانوادگی

سیما سام پور

دانشجو:

آقای دکتر موسی پور

استاد راهنما:

آقای دکتر حسینی

استاد مشاور:

آقای دکتر علوی

داور ۱:

آقای دکتر صرفی

داور ۲:

داور ۳:

حق چاپ محفوظ و مخصوص به مؤلف است

(ج)

تقدیم به

دو نور درخشان همیشه هستی‌ام (پدر و مادر عزیزم)

که روح مقدسشان در سیر مسیر هدایت همواره همگام من خواهد بود.

سپاسگزاری

آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی باید چشید

سپاس می‌گذاریم الطاف بی‌کران او را که این توفیق را به من عنایت فرمود که توانستم
قطره‌ای از اقیانوس بی‌کران عرفان را دریابم.

و قدر می‌دانم رهنمودهای ارزشمند استاد گرانقدرم
آقای دکتر نعمت‌الله موسی‌پور استاد راهنما، همچنین از راهنمایی‌های آقای
دکتر سیدعلی اکبر حسینی استاد مشاور و دکتر نیری تشکر و
قدردانی می‌نمایم.

از خواهر و برادرانم که در این مهم مرا یاری کردند، تشکر می‌کنم.

چکیده:

عرفان مکتب تربیتی است که بر عشق بنا نهاده شده است، و مانند همه مکاتب تربیتی دارای هدف، روش و محتوا می‌باشد. هدف از مکتب عرفان، این است که گستره نگاه انسان به هستی را از هبوط عالم خاک به اوج عرش الهی که منشاء تابش انوار لطف اوست، رساند. بدین جهت عرفان در طول تاریخ افراد زیادی را آموزش داده است و با تأثیرگذاری بر آنها، به هدف تربیتی خود رسیده است. طی سالهای گذشته، تلاش شده است به شکلهای مختلفی از مفاهیم عرفانی در کتابهای درسی استفاده شود تا دانش‌آموزان با مضامین و مطالب عرفانی و در نهایت با جهان‌بینی عرفانی آشنا شوند. بر این اساس این سؤال مطرح می‌شود آیا برنامه آموزش عرفان توانسته است بر دانش‌آموزان دوره متوسطه تأثیر گذارد، و نگاه آنها را به هستی دگرگون سازد؟

هدف از انجام این پژوهش، شناسایی نقاط قوت و ضعف برنامه آموزش عرفان در دوره دبیرستان و دستیابی به راهکارهای مناسب جهت موفقیت این برنامه در دوره متوسطه ^{پایه} برای رسیدن به این مهم پاسخگویی به سؤالهای زیر موردنظر قرار گرفت:

۱- مجموعه مفاهیم عرفانی که در کتابهای درسی ادبیات دوره متوسطه استفاده شده است، چه نسبتی از کل مفاهیم عرفانی را تشکیل می‌دهد؟

۲- از چه نوع روشهایی، در بکارگیری مفاهیم عرفانی در کتابهای درسی استفاده شده است؟

۳- از چه نوع روش تدریسی، در انتقال مفاهیم عرفانی به دانش‌آموزان استفاده شده است.

۴- چند درصد از دانش‌آموزان معنی واقعی مفاهیم عرفانی را منطبق با منابع اصیل عرفانی درک کرده‌اند؟

۵- آیا بین دختران و پسران دانش‌آموز از نظر درک معنی واقعی مفاهیم عرفانی تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟

۶- آیا بین دانش‌آموزان دختر رشته علوم انسانی و رشته‌های علوم تجربی و ریاضی فیزیک از نظر درک معنی واقعی عرفانی تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟

۷- از نظر دبیران ادبیات فارسی کدامیک از روشهای تدریس، جهت انتقال مفاهیم عرفانی به دانش‌آموزان مناسب‌تر است؟
برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده شد. پرسشنامه شامل فرمهای متفاوتی بود که چهار فرم آن را دانش‌آموزان و یک فرم آنرا دبیران پاسخ گفتند. برای انتخاب نمونه‌ای از میان دانش‌آموزان و دبیران مدارس متوسطه و مراکز پیش‌دانشگاهی شهر شیراز، ابتدا به صورت تصادفی ۱۱ دبیرستان (۷ مورد دخترانه و ۴ مورد پسرانه) و ۶ مرکز پیش‌دانشگاهی (۴ مورد دخترانه و ۲ مورد پسرانه) از مناطق آموزشی ۱، ۲، ۳ و ۴ شهر شیراز انتخاب شد. در مرحله بعد در هر واحد آموزشی، ابتدا سه کلاس درس و سپس از هر کلاس پنج نفر دانش‌آموز به صورت تصادفی انتخاب گردید. همچنین ۴۰ نفر از دبیران ادبیات فارسی سطح شیراز برای پاسخگویی به پرسشنامه انتخاب شدند. در نهایت ۱۰۲ نفر دانش‌آموز سال دوم، ۹۸ نفر دانش‌آموز سال سوم، ۱۳۴ نفر دانش‌آموز دوره پیش‌دانشگاهی و ۳۴ دبیر در بررسی شرکت نمودند.

برای تحلیل داده‌ها از فراوانی، درصد و آزمون χ^2 استفاده شده است. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که:

الف) بیش از دوسوم دانش‌آموزان سال اول دبیرستان معنای عرفانی مفاهیم: هجران، وصل، وسوسه درون و باغ‌جان را درک کرده‌اند. معنای عرفانی مفاهیم مرغ، شمع، جان، دل، زندگی و راز را کمتر از یک‌چهارم دانش‌آموزان درک کرده‌اند. بین دختران و پسران در درک معنای عرفانی مفاهیم مذکور، تفاوت‌هایی دیده می‌شود که محاسبات آماری این تفاوت‌ها را معنی‌دار نشان می‌دهد. ($t_b = 2/66 > t_m = 4/89$ ، $df = 101$) نمره دختران بیشتر از پسران است.

ب) بیش از نیمی از دانش‌آموزان سال دوم، معنای عرفانی مفاهیم معشوق، دوست، اهل تحقیق و عارف را فهمیده‌اند. کمتر از ۲۰ درصد از دانش‌آموزان معنای عرفانی مفاهیم رخ، صورت و آینه را درک کرده‌اند. کمتر از ۱۵ درصد دانش‌آموزان سال دوم، معنی اشعار حافظ را فهمیده‌اند. بین دختران و پسران در درک معنای عرفانی مفاهیم مذکور تفاوت مشاهده نشد. ($t_b = 2/66 > t_m = 1/47$ ، $df = 87$)

ج) معنای عرفانی مفاهیم اخلاص، صدق، سالکان طریق را بیشتر از دوسوم دانش‌آموزان فهمیده‌اند. معنای عرفانی مفاهیم: روح، تجلی، عارف، سعادت، محبت، رؤیت، ذکر محبوب، باده، چهره گلگون، انسان و ماهی را نیز بیشتر از یک‌سوم دانش‌آموزان فهمیده‌اند. معنای عرفانی مفاهیم شمع، شاهد، دل، مسافر را کمتر از یک‌چهارم دانش‌آموزان فهمیده‌اند. بنظر می‌رسد مفاهیم مذکور در ارتباط با درک دانش‌آموزان مشکل هستند. معنای عرفانی مفاهیم می، سحر و بحر معنی را یک‌چهارم دانش‌آموزان فهمیده‌اند. در ارتباط با معنی عرفانی اشعار مطرح شده، در کتاب ادبیات فارسی ۵، پاسخ دانش‌آموزان دختر در سطح مطلوب بوده است. دانش‌آموزان پسر اشعار حافظ را درست معنی نکرده‌اند. اما پاسخ آنها در ارتباط با بعضی اشعار مولوی در سطح مطلوبی بوده است.

د) بیشتر از نیمی از دانش‌آموزان معنای عرفانی مفاهیم قفس، نفس و گدا را فهمیده‌اند. بیشتر از ۲۰ درصد دانش‌آموزان معنای عرفانی مفاهیم اردات، هشیار، رمز، گدا، عشق، سیر، مرغ، ساقی، می، قفس، خرابات و کعبه را فهمیده‌اند. هیچکدام از دانش‌آموزان معنای عرفانی مفاهیم بتخانه، شاهد، زار، سر و کعبه را نفهمیده‌اند. بیشتر از یک‌سوم دانش‌آموزان معنای عرفانی ابیات مطرح شده در کتاب ادبیات فارسی ۶ را فهمیده‌اند. در مجموع عملکرد دانش‌آموزان در درک معنای عرفانی مفاهیم در سطح مطلوبی نبوده است.

ه) بیشتر از نیمی از دبیران موافق حذف مطالب عرفانی از کتابهای درسی ادبیات دوره متوسطه نیستند. بیشتر از ۸۰ درصد دبیران با استفاده از حکایات ابوسعید ابوالخیر و دیگر عرفا در کتابهای درسی ادبیات موافق هستند. نیمی از دبیران ادبیات فارسی با استفاده از مطالب عرفانی بصورت اشعار و غزلهای حافظ و مولوی در کتابهای ادبیات فارسی ۱ و ۲ خاص سال اول دبیرستان موافق نیستند. بیشتر از ۶۰ درصد از دبیران ادبیات دوره متوسطه با استفاده از روش تدریس حکایت‌گویی و حکایت‌نویسی و تمثیل‌های عارفانه برای تفهیم مطالب عرفانی به دانش‌آموزان موافق هستند. تقریباً نیمی از دبیران با استفاده از مراحل عرفانی جهت شناخت دانش‌آموزان از عرفان موافق هستند.

بر این اساس پیشنهاد می‌شود که از مفاهیم عرفانی در کتابهای درسی ادبیات ۱ و ۲ بصورت حکایت و تمثیل استفاده شود. در کتابهای ادبیات فارسی ۳ و ۴، تمثیل و حکایت و شعر توأماً استفاده شود. در کتابهای ادبیات فارسی ۵ و ۶ از غزلهای عارفانه حافظ و مولوی می‌شود استفاده کرد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول : کلیات طرح تحقیق	
۱	مقدمه
۲	اهداف تحقیق
۲	بیان مسأله
۲	سؤالات تحقیق
۳	اهمیت و ضرورت تحقیق
۴	تعریف واژه‌های تحقیق
فصل دوم : ادبیات و پیشینه تحقیق	
۶	مقدمه
۷	تعریف تصوف
۸	تاریخچه عرفان و تصوف
۱۰	سیر تاریخی عرفان در قرون گذشته
۱۲	اهداف ، آداب و روشهای آموزش عرفان
۱۹	عوامل پیدایی شعر در بین عرفا
۲۲	مروری بر تحقیقات دیگران

فصل سوم : روش تحقیق

روش	۲۵
جامعه آماری	۲۵
روش نمونه گیری و نمونه مورد بررسی	۲۵
ابزار گردآوری داده ها	۲۶
روش جمع آوری داده ها	۲۸
روش تجزیه و تحلیل داده ها	۲۹

فصل چهارم : تجزیه و تحلیل داده ها

مقدمه	۳۰
۴-۱- درک دانش آموزان سال اول از مفاهیم عرفانی	۳۰
۴-۲-: درک دانش آموزان سال دوم از مفاهیم عرفانی	۴۶
۴-۳- درک دانش آموزان سال سوم از مفاهیم عرفانی	۶۶
۴-۴- درک دانش آموزان سال سوم رشته انسانی از مفاهیم عرفانی	۹۵
۴-۵- نظر دبیران درباره آموزش مفاهیم عرفانی	۱۳۱

فصل پنجم : نتیجه گیری ، بحث و پیشنهاد

مقدمه	۱۴۱
جمع بندی نتایج	۱۴۲
بحث	۱۵۳

عنوان	صفحه
پیشنهاد	۱۵۷
محدودیت‌های تحقیق	۱۵۷
منابع	۱۵۸
ضمائم	

- پریشنامه

- فهرست واحدهای آموزشی

- فهرست فراوانی مفاهیم مورد استفاده در کتابهای درسی

فهرست جداول

صفحه

عنوان

۳۱	جدول شماره ۴-۱- مفهوم وصل
۳۲	جدول شماره ۴-۲- مفهوم هجران
۳۳	جدول شماره ۴-۳- مفهوم عشق
۳۴	جدول شماره ۴-۴- مفهوم باغجان
۳۵	جدول شماره ۴-۵- مفهوم مرغ
۳۶	جدول شماره ۴-۶- مفهوم شمع
۳۷	جدول شماره ۴-۷- مفهوم جان
۳۸	جدول شماره ۴-۸- مفهوم دل
۳۹	جدول شماره ۴-۹- مفهوم وسوسه درون
۴۰	جدول شماره ۴-۱۰- مفهوم زندگی
۴۱	جدول شماره ۴-۱۱- مفهوم راز
۴۲	جدول شماره ۴-۱۲- درک اشعار و درک زبان شاعر
۴۴	جدول شماره ۴-۱-۷- مقایسه دختران و پسران سال اول
۴۷	جدول شماره ۴-۱۳- مفهوم معشوق
۴۸	جدول شماره ۴-۱۴- مفهوم حضرت دوست
۴۹	جدول شماره ۴-۱۵- مفهوم رخ
۵۰	جدول شماره ۴-۱۶- شناسایی سخن عارفان

جدول شماره ۴-۱۷- درک پیام عرفانی اشعار	۵۱
جدول شماره ۴-۱۸- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۵۲
جدول شماره ۴-۱۹- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۵۳
جدول شماره ۴-۲۰- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۵۴
جدول شماره ۴-۲۱- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۵۵
جدول شماره ۴-۲۲- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۵۶
جدول شماره ۴-۲۳- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۵۷
جدول شماره ۴-۲۴- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۵۸
جدول شماره ۴-۲۵- مفهوم محنت	۵۹
جدول شماره ۴-۲۶- مفهوم آینه	۶۰
جدول شماره ۴-۲۷- مفهوم اهل تحقیق	۶۱
جدول شماره ۴-۲۸- مفهوم صورت	۶۲
جدول شماره ۴-۲۹- مفهوم عارف	۶۳
جدول شماره ۴-۱۸-۲- مقایسه دختران و پسران	۶۴
جدول شماره ۴-۳۰- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۶۷
جدول شماره ۴-۳۱- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۶۸
جدول شماره ۴-۳۲- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۶۹
جدول شماره ۴-۳۳- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۷۰
جدول شماره ۴-۳۴- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۷۱

جدول شماره ۴-۳۵- مفهوم جان	۷۲
جدول شماره ۴-۳۶- مفهوم تجلی	۷۳
جدول شماره ۴-۳۷- مفهوم عارف	۷۴
جدول شماره ۴-۳۸- مفهوم شمع	۷۵
جدول شماره ۴-۳۹- مفهوم شاهد	۷۶
جدول شماره ۴-۴۰- مفهوم اخلاص	۷۷
جدول شماره ۴-۴۱- مفهوم صدق	۷۸
جدول شماره ۴-۴۲- مفهوم سعادت	۷۹
جدول شماره ۴-۴۳- مفهوم محبت	۸۰
جدول شماره ۴-۴۴- مفهوم رؤیت	۸۱
جدول شماره ۴-۴۵- مفهوم ذکر محبوب	۸۲
جدول شماره ۴-۴۶- مفهوم باده	۸۳
جدول شماره ۴-۴۷- مفهوم چهره کلگون	۸۴
جدول شماره ۴-۴۸- مفهوم انسان	۸۵
جدول شماره ۴-۴۹- مفهوم می	۸۶
جدول شماره ۴-۵۰- مفهوم دل	۸۷
جدول شماره ۴-۵۱- مفهوم مسافر	۸۸
جدول شماره ۴-۵۲- مفهوم بحر معنی	۸۹
جدول شماره ۴-۵۳- مفهوم سالکان طریق	۹۰
جدول شماره ۴-۵۴- مفهوم ماهی	۹۱

جدول شماره ۴-۵۵- مفهوم سحر	۹۲
جدول شماره ۴-۳-۱۵- مقایسه دختران و پسران و دختران	۹۳
جدول شماره ۴-۵۶- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۹۶
جدول شماره ۴-۵۷- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۹۷
جدول شماره ۴-۵۸- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۹۸
جدول شماره ۴-۵۹- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۹۹
جدول شماره ۴-۶۰- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۱۰۰
جدول شماره ۴-۶۱- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۱۰۱
جدول شماره ۴-۶۲- تناسب معنی اشعار با درک دانش آموزان	۱۰۲
جدول شماره ۴-۶۳- مفهوم قفس	۱۰۳
جدول شماره ۴-۶۴- مفهوم کعبه	۱۰۴
جدول شماره ۴-۶۵- مفهوم بتخانه	۱۰۵
جدول شماره ۴-۶۶- مفهوم دیر	۱۰۶
جدول شماره ۴-۶۷- تناسب درک دانش آموزان با معنی عبارات	۱۰۷
جدول شماره ۴-۶۸- مفهوم خرابات	۱۰۸
جدول شماره ۴-۶۹- مفهوم نفس	۱۰۹
جدول شماره ۴-۷۰- مفهوم گدا	۱۱۰
جدول شماره ۴-۷۱- مفهوم بزم	۱۱۱
جدول شماره ۴-۷۲- مفهوم شاهد	۱۱۲

- جدول شماره ۴-۷۳- مفهوم زنار ۱۱۳
- جدول شماره ۴-۷۴- مفهوم راز ۱۱۴
- جدول شماره ۴-۷۵- مفهوم هشیار ۱۱۵
- جدول شماره ۴-۷۶- تناسب درک دانش آموزان با معنی اشعار ۱۱۶
- جدول شماره ۴-۷۷- مفهوم ستر ۱۱۷
- جدول شماره ۴-۷۷- مفهوم ارادت ۱۱۸
- جدول شماره ۴-۷۸- مفهوم ریاضت ۱۱۹
- جدول شماره ۴-۷۹- مفهوم عشق ۱۲۰
- جدول شماره ۴-۸۰- مفهوم سلوک ۱۲۱
- جدول شماره ۴-۸۱- مفهوم روح الهی ۱۲۲
- جدول شماره ۴-۸۳- تناسب درک دانش آموزان با معنی عبارات ۱۲۳
- جدول شماره ۴-۸۴- مفهوم رمز ۱۲۴
- جدول شماره ۴-۸۵- مفهوم سیر ۱۲۵
- جدول شماره ۴-۸۶- مفهوم مرغ ۱۲۶
- جدول شماره ۴-۸۷- مفهوم ساقی ۱۲۷
- جدول شماره ۴-۸۸- مفهوم می ۱۲۸
- جدول شماره ۴-۲۸- مقایسه دختران و پسران ۱۲۹
- جدول شماره ۴-۸۹- روشهای تدریس در آموزش مفاهیم عرفانی ۱۳۲
- جدول شماره ۴-۹۰- راهکار مناسب جهت آشنایی دانش آموزان با عرفان ۱۳۳